

Hajdók Judit

Zalaegerszeg orgonái

„De organis ecclesiae Szala-Egerszeghiensis” címmel jelent meg előző számunkban Mátyás István írása a zalaegerszegi Mária Magdolna plébániatemplom volt orgonáiról.

Jelen tanulmány az írott források és a hangszerek helyszíni vizsgálata alapján a megyeszékhely többi orgonáját veszi számba.

Zsinagóga – Városi Hangverseny- és Kiállítóterem

1904. szeptember 1. nagy ünnepe volt a zalaegerszegi izraelita hitközségnek, de a városnak is. Az egerszegi zsidók ekkor vették rendeltetészerű birtokba a nagy áldozatokkal felépített új istenházukat. Ez a zsinagóga már a harmadik imaházuk volt. A 18. századvegi első imaházuk leégett, a másodikat pedig az 1900-as évek elejére kinőtte a város tízezres lakosságának egynolcadát kitevő zsidó közösség.

Az impozáns látványt nyújtó monumentális új zsinagóga terveit 1901-ben Stern József budapesti műépítész készítette, és a terv 1903. tavaszán kezdett kivitelezését Morandini Tamás helyi építőmester vezette. Az orgonát az év szeptemberében az országos hírvé pécsei Angster-gyártól rendelték meg. Az Angster-cégnek ez volt a 437-es számú orgonája és a tizenharmadik zsinagógába készített opusza. A pécsi zsinagógaorgona alapozta meg Angster József (1834–1918) hírnevét, majd hamarosan a nagykanizsai zsinagóga orgonátépítése következett, amit fokozatosan követtek Varasd, Csurgó, Verőce, Kaposvár, Nagybecskerek, Grác, Szolnok, Nagyatád zsidó imaházainak új orgonái. Az egerszegi orgona 7200 koronás árát a jótékony célú Chevra Khadisa egyesület zártkörű táncestély szervezésével is igyekezett összegyűjteni 1904. tavaszán. Az orgonaeépítési szerződés a hangszert 16 regiszteresnek írja le több mint kilencszáz síppal, és pedig 228 fa-, 631 ón- és 59 horgany síppal. Más neológ zsinagóghoz hasonlóan az orgona a frigyszekrény feletti karzatra került. Szerkezete két faragott szekrényben állt az ablak két szélén, így a kör alakú színes ablakon beáramló fény érvényesülni engedte az imaház akkori díszes belső festését. Az istentiszteleteken az orgonista az orgonaházak közé helyezett, díófa belsejű kétmanuális (kézi billentyűzetes) játszóasztalon kísérte a kántor héber nyelvű énekét. Az egyik szekrénybe helyezett fúvót, ami a sípok megszólaltatásához szükséges magasnyomású levegőt, a „szelet” biztosította, lábbal lehetett felfújni. A szerkezet a korszak gyakorlata szerint pneumatikus volt.

A II. világháború végén a zsidók elhurcolása következtében a zsinagóga elnéptelenedett. Az épület állaga hamaro-

A nyolchangos hordozható orgonácskát, ún. portatívot **BÍRÓ FERENCZ**, a ferences templom kántora ókori és reneszánsz minták alapján modellnek készítette 2013-ban a faipari technikai végzettségéhez. Eltérő faragású vizsgaremeke a Deák Ferenc Szakközépiskolában áll.

Fotó: a szerző.

san romlani kezdett. 1960-ban az izraelita hitközség eladta az épületet Zalaegerszeg Város Tanácsának, majd a következő évben a berendezési tárgyakat is árulta. A javításra szoruló orgonát a Mária Magdolna Plébánia jutányos áron vásárolta meg a nagytemplomnak. A hangszer nem túl sikeres modernizálása után, 1998-ban, a karzatfreskók restaurálása előtt a plébánia eladta az orgonát. Egy Nóg-

pozíciója (hangszín-összeállítás) alapján. A cég 2107 sípot épített be a hangszerbe 1800 kg ón felhasználásával. A hatméteres, mély hangot adó legnagyobb sípok a homlokzatban állnak, a legkisebbek csak 5 mm hosszúságúak. Az új hangszer a pódium fölött, falba süllyesztett állványzaton áll, homlokzatával a hallgatóság fő szemléleti irányába. A szabadon maradt pódium ezáltal helyet hagy a rendezvények-

A zsinagóga volt Angster-orgonája a Mária Magdolna plébániatemplom karzatán állt 1961 és 1998 között a festett freskóval borított templomfal előtt. Fotó: a szerző.

rád megyei kis falu, Nagybátony templomába került a hangszer. Azonban oly mértékű átalakítással, ami által az orgona már nem képviseli az Angster-orgona külsejét, sem hangját, szerkezetét, minőségét.

A felújított zsinagógaépület 1983-ban nyílt meg új funkcióval, Városi Hangverseny- és Kiállítóterem néven. A hangversenyterem orgonát is kívánt. Az új orgona látványát, tetszetős homlokzatát Pelényi Gyula építész tervezte, aki a teljes épület belső térkialakítását is tervezte. A hárommanuális 28 regiszteres orgonát a Fővárosi Művészi Kézműves Vállalat Aquincum Orgonaüzeme készítette Trajtler Gábor orgonaművész, evangélikus pap disz-

nek. Az orgona bemutatóján, 1987. november 28-án az ünnepi beszédet Dr. Kustos Lajos tanácselnök mondta. A kiváló minőségű orgona Magyarország kevés hangversenytermi orgonáinak egyike.

Evangélikus templom

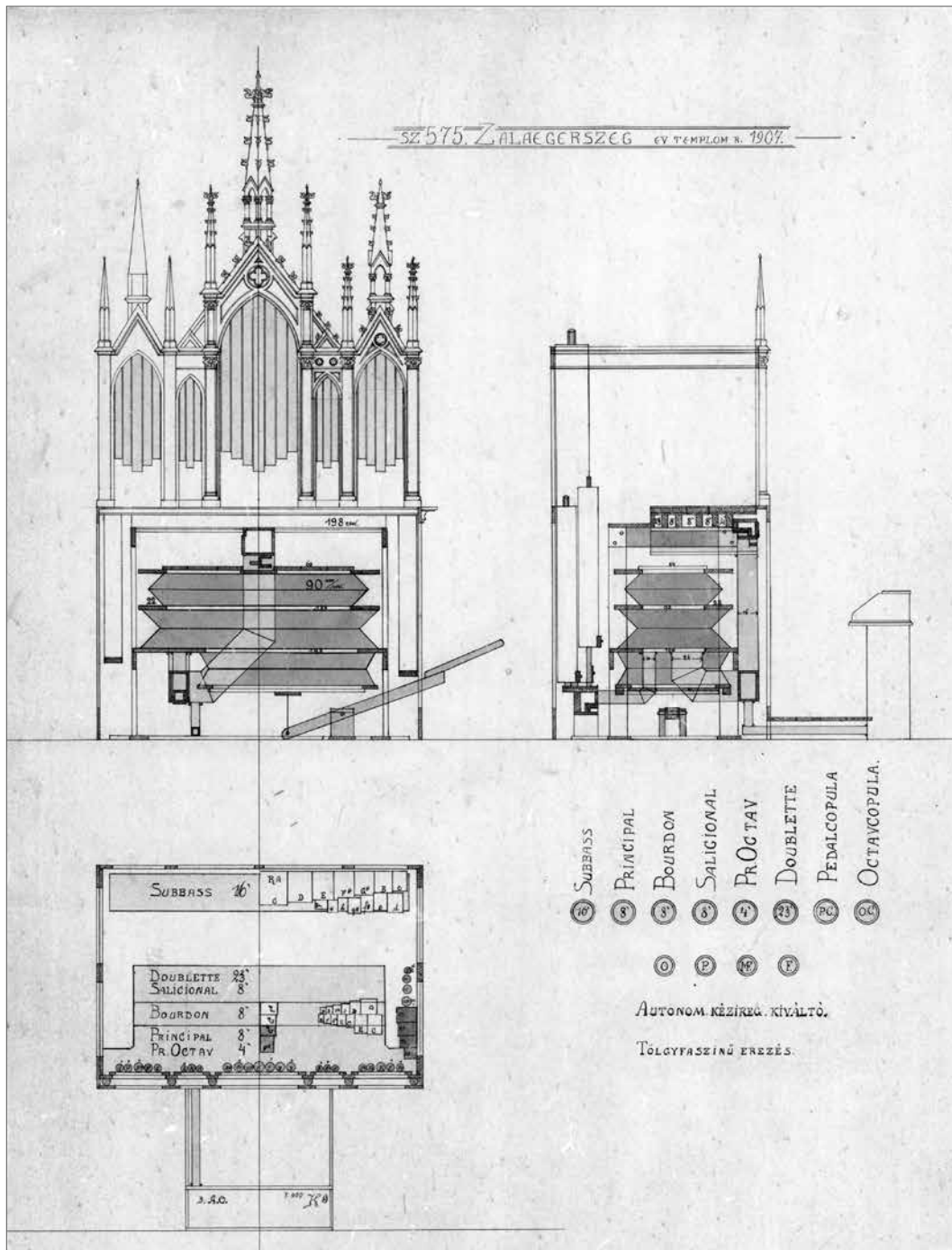
Az 1894. február 1-én megalakult ágostai evangélikus gyülekezet bő évtizedig a főgimnázium emeleti termében tartotta az istentiszteleteit. Egyhajós templomuk Gerey Ernő budapesti műépítész 1905. szeptember 26-i terve alapján épült, a Kossuth Lajos utca főtengelyébe. Az építkezés 1906. márciusban a templomalap kiásával kezdődött. Az orgonát egy évvel

Az Aquincum Orgonaüzem által épített hangversenytermi orgona körbefonja az ablakot. Fotó az Apertum Kft. tulajdonában.

később rendelték meg, mégpedig az esperesük tanácsára a neves pécsi Angster József és Fia orgonagyártól. A cég három ajánlatot is adott, és a lutheránus gyülekezet – szintén az esperes javaslatára – a hatváltozatú költségvetést fogadta el 2490 koronáért, mondván, nem koncertorgonát szeretnének, csak egy liturgikus célú kisebb hangszert. A gyár által ajánlott mintákból az egyháztanács a templom stílusához illő neogótikus orgonaszekrényt választotta fiatornyokkal, a homlokzatban öt sípmező-

vel, tölgyfa színre festve. Ezt a szekrénytípust több helyre is elkészítette a gyár, először másfél évvel korábban az edelényi katolikus templomba. Az orgonaházat eredetileg minden bizonnyal műépítész tervezte, mivel a formai kialakításának esztétikuma túlmutat az orgonaépítők rajzkészségén. De az építész személye egyelőre ismeretlen. Az egerszegi orgona az Angster-gyár 575. opuszaként pneumatikus szerkezettel épült, a liturgikus szolgálatra halk regiszterekkel.

Az evangélikus templom Angster-organájának szerkezeti rajza. MNL Baranya Megyei Levéltára.

A szállítási határidőt ugyan június közepére vállalta a gyár, de az átadás előtt levélben két hét haladékot kért, mert a munkái nagyon feltorlódtak. A hangszer beállítása előtt meg kellett rövidíteni a padokat a vasoszlopokon

nyugvó karzaton. A templomot Gyurácz Ferenc dunántúli püspök 1907. július 7-én szentelte fel egyházi, vármegyei és városi méltóságok jelenlétében, nagyszámú hívőserg előtt. A kántor hosszú évtizedekig Szalay Sámuel

iskolaigazgató, a gyülekezet jegyzője, számvevőszéki elnöke volt.

Az I. világháborúban a hadianyag pótlását különféle fémtárgyak rekvirálásával biztosította a kormányzat. A harangok után az orgonák homlokzati ónsípjainak hadi célú igénybe vételét 1917. október 29-én hirdette ki a m. kir. honvédelmi miniszter. Az egerszegi evangélikus templom kiszerelt homlokzati sípjaiért 658 koronát térített a Magyar Szent Korona Országainak Fémközpontja R.T. Néhány évvel később már elodázhatatlan lett a hangszer javítása, amihez bőkezűen fel is ajánlottak a gyülekezeti tagok búzamennyiséget. Így 1924-ben az Angster-gyár javítása és síppótlása után még énekes könyvek beszerzésére is jutott. A templom külső-belső renoválása következtében 1931-ben ismételten tisztítani-javítani kellett a hangszert. Ezúttal a munkát olcsóbb áron a szombathelyi Kemenesi Sándor műhelye vállalta. Bár 1922-ben bevezették a templomba az elektromos áramot, de csak 1964-re érett meg az idő, hogy az emberi erővel működő lábfűjtást orgonamotor váltsa fel. Körültekintő levelezéssel több ajánlat után Kemenesi Rezsőt választotta az evangéliumi keresztyén gyülekezet, aki a 2800 fordulatszámú 1,3 KW erősségű motort a toronyszobába helyezte. Az egyházközség mindig gondosan karbantartotta a hangszert, a 80-as években Kiss István (1937–2017) szombathelyi orgonaépítővel. A 2000-es évek elején a toronyszobából behelyezték a motort az orgonaházba, hogy a sípok azonos hőmérsékletű levegőt kapjanak a templomtérrel, és kevésbé hangolódjanak el. Utoljára 2017-ben, a templom teljes körű helyreállítása során, a reformáció 500. évfordulója alkalmából újította fel az orgonát a BKM Orgonaüzem Kft.

Református templom

A kálvinista közösség a kezdetekben az evangélikus templomban tartotta az istentiszteleteket, de a Zalaegerszegre egyre nagyobb számban betelepülő református hívők saját istenházat óhajtottak. Már az 1910-es évek elején gyűjtöttek templomépítésre, de a háborús pénzromlás következtében az összegyűlt templomalapjuk elértéktelenedett. Csak 1940-ben indulhatott meg az építkezés, Fekete Károly lelkész országos gyűjtési akciója eredményeként. A templomot Miskolc város főmér-

nőke, Szeghalmi Bálint tervezte, 180 község szórványban élő reformátusság lelki központjaként. A templom felépítését, belső berendezési és liturgikus tárgyainak megszerzését sok adományozó segítette. Az 1300 pengő értékű, újszerű harmónium is ajándékként érkezett 1940-ben a búcsúszentlászlói Nagy Erzsébet hittestvértől. A mai korban szinte már kivételesnek számító harmónium hangszer az akkori időben kisebb templomok szokásos hangszere volt, de az iskolákban a népénekek, zsoltárok betanítását is segítette, és a kántorok otthoni gyakorló hangszereként is szolgált. Ez az ajándék-harmónium azonban egyúttal évtizedekig hátráltatta egy sípos orgona beszerzését az egerszegi reformátusoknál.

A templomszentelés 50 éves évfordulóján, 1992-ben fogalmazódott meg az őszinte vágy egy orgona után. Török Zoltán lelkész többéves ügybuzgalmára 1996 karácsonyára sikerült a templom karzatára egy tízregiszteres orgonát összeállíttatni, bontott osztrák orgonából, holland játszórészsel. Az összeszerelést

A neogótikus stílusú evangélikus templomba neogótikus orgona-szekrényt választott az egyházközség az Angster-cég kínálatából. Fotó: a szerző.

egy új orgonaházba a győri Albert Miklós orgonaépítő mester végezte.

Majd 2013-ban a BKM Orgonaüzem Kft. (ügyvezető: Békés Balázs orgonaépítő mester) új, kétmanuálos 16 regiszteres hangszert készített, játéktechnikailag kedvező szerkezettel, mechanikus csúszkaládás rendszerben. A

sípok egy része belső redőnyszekrénybe került, ami dinamikailag a hangzás halkulását vagy erősödését segíti elő. A templom erdélyi népies stílusához igazodó orgonaházat Ágoston István belsőépítész tervezte. A 2013. április 7-i orgonaszentelő istentiszteleten Steinbach József, a Dunántúli Református Egyházkerület

A református templom új orgonája 2013-ból. Fotó: a szerző.

püspöke végezte az istenszolgalatot. Egyedi felajánlások mellett Török lelkész állami, városi és egyházi támogatással biztosította a hangszer árát.

A használt részekből összeállított korábbi orgona sem lett az enyészete. Becsvölgye református gyülekezetében dicséri az Urat 2013. augusztus 31-i orgonaszentelő hálaadó ökumenikus istentisztelet óta.

Jézus Szíve ferences templom

Zalaegerszeg Ola városrészében IV. Károly király emlékére építtetett új templomot Pehm (később Mindszenty) József apátplébános. A Kotsis Iván által tervezett templom lélekemelő felszentelését 1927. szeptember 25-én húszezer ember részvétele mellett celebrálták. A hívek lelki életét a mariánus ferencesek gondozták, 1942 óta az új alapítású Jézus Szíve Plébánia keretében. 1950-ben a rend működési engedélyének megvonása miatt a szerzeteseknek el kellett hagyniuk a kolostorukat. Orgonabeszerzésre már 1939-ben is indult gyűjtés, de a harmónium folytonos javíttatása helyett csak 1957-ben döntött az egyházközségi képviselőtestület egy új orgona mellett. Az árát kizárólag adományokból kívánták összegyűjteni. Az orgona első hangképét Pethő Lénárd ferences organológus pap állította össze 18 regiszterrel, mégpedig olyan módon, hogy bizonyos regiszterek akár később legyenek beépíthetők az anyagi fedezettől függően. A budapesti Rieger-gyár államosított jogutódjától, a Fővárosi Orgona Építő és Javító Vállalattól kértek árajánlatot. A vállalat három költségvetést is küldött, különböző nagyságú orgonákra. Az orgonaépítéshez a plébános engedélyt kért az egyházmegyei hatóságtól, de az Egyházügyi Hivatal Zala megyei előadójától is. A végső diszpozíciót pesti orgonaművész, Kárpáti József készítette 27 regiszterrel. A hiányos kivitelezés elve megmaradt, azaz az átadásra elkészült a játszóasztal és az orgonaszekrény 27 regiszteres méretben, de csak 14 beépített hangzó regiszterrel. Ez a csonka kivitelezés egyáltalán nem volt szokatlan ezekben az években az országban. A 200.000 Ft-ba kerülő új hangszert 1958. decemberben szentelték fel. Az orgona zárt szekrény nélkül készült, homlokzatát a szabadon álló sípok hullámozó alakzata formálja. A következő évben három nyelvregiszter érkezett külföldi ajándékként. Annak vámdíját és beszerelési költségét is vállalta az egyházközség.

1989. szeptember közepétől, harminc éve ismét a Szűz Máriáról nevezett Ferences Tartomány végzi a lelképásztori teendőket a plébánián. A 2000-es évek

A ferences templom orgonájának homlokzati sípjai szabadon hullámozó alakzatúak. Fotó: a szerző.

elején a templom felújítása után a folytonos javítgatók helyett az orgona kiépítése lett a cél. Takács Péter pannonhalmi orgonaépítő mester (Portatív Orgona Bt.) új belső szerkezetet, új játszóasztalt és új hangzást alkotott, amihez a régi sípokot felhasználta. A kétmanuális 28 regiszteres orgonát Dr. Veres András megyéspüspök áldotta meg 2007. április 22-én.

Csácsi templom

A Zalaegerszeghez csatolt egykori települések közül Csácon (ma Csácsbozsok), a Szent István óta bencés birtokon korábban két ízben is volt orgona. Már az 1816-os egyházlátogatási jegyzőkönyv is jelez orgonát, de 1864-ben új készült 700 Ft-ért, amit alig tíz év múlva a templom nedvessége miatt nagymértékben javítani kellett. 1910-ben a szombathelyi Peppert Nándor fia cég is felújította a hangszert. A hangszer évtizedekkel ezelőtt tönkre ment.

Összegzés

Zalaegerszeg orgonáinak statisztikáját nézve a becsatolt falvak figyelembevételével is, tizenhárom orgona

épült eddig a megyeszékhelyen, köztük egy hangversenytermivel. Az első hangszer még az 1700-as évek elején a nagytemplom előtti gótikus temetőkápolnába készült hat mutációval, a legfiatalabb pedig 2013-ban a reformátusba. Az evangélikus templom orgonája immáron 113 éve töretlenül emeli az istentiszteletet fényét. A legnagyobb regiszterszámot, és pedig huszonnyolcat két hangszer is birtokolja, a ferences templombéli és a koncerttermi. A Mária Magdolna plébániatemplomba 50 változattal tervezett hangszert 1949-ben az Angster-gyár, majd harminc évvel később még ötlet többet Virágh Endre orgonaművész, de egyik

sem valósult meg. Egy orgona átvándorolt az egyik templomból a másikba (a zsinagógából a nagytemplomba), három pedig más településre került (a nagytemplomból Miháldra és Nagybátönyba, illetve a reformátusból Becsvölgyére). Egy játszóasztal 1967 óta Szegeden élt tovább a Szent Rókus-templomban. A szakrális célú orgonákat minden esetben többéves adakozás, gyűjtés útján állította az Úr szolgálatába a közösség.

Zalaegerszeg további mintegy 15 kisebb-nagyobb templomában, kápolnájában vagy temetőkápolnájában soha nem állt nemes hangzású sípos orgona.

Felhasznált források:

Levéltári források:

MNL Baranya Megyei Levéltára. XI.6. Angster József és Fia orgona- és harmóniumgyár iratai. Szerződések., Rajzok. Opus 473 Zalaegerszeg izraelita, opus 575 Zalaegerszeg evangélikus.
MNL Zala Megyei Levéltára. XII. 2. Zalavári Apátság Házi Levéltára. 5. dob. 856. A csácsi orgona javítási kérelme.; V.1607.c. Zalaegerszeg város polgármesterének iratai. 209. dob. 849/1939 Ferences zárda főnökség kérelme.
Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár. I.1.a. Acta Cancellariae. Egyházkormányzati iratok. 7/1958, 689/1958, 912/1959, 624/1960, 1011/1961.
Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár. I.1.8/22. Canonica visitatio. 1816. Csács.; I.1.44.a. Egyházmegyei Hatóság iktatott iratai. 1152/1942.
Zalaegerszegi Mária Magdolna Plébánia Levéltára. 1949., 1950. és 1987. évi iratok. Orgonafelújítás. 1990–1994.
Zalaegerszegi Református Egyházközség Levéltára. Presbiteri jegyzőkönyv. 1941. február 23., 1940. évi iratok. Nagy Erzsébet levelei szeptember 28. és október 11.
Zalaegerszeg Evangélikus Egyházközség Levéltára. Gyülekezeti jegyzőkönyvek. 1907. március 5., 9., április 12., 1919. február 16., 1924. május 4., július 20., szeptember 28., 1931. május 23., június 14., augusztus 1., 1964. február 16., április 19., május 17.; 1907. évi iratok. Vargha Gyula esperes levele február 27., Angster-gyár levele május 21.; 1964. évi iratok. Orgonafújató ügye február 16.–május 17.

Könyvek:

A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. VII. kt. A zalavári apátság története. Budapest, 1902. 402. p.
Kapiller Imre–Paksy Zoltán: A zalaegerszegi zsidóság története a betelepüléstől napjainkig. Zalaegerszeg, 2014. 120. és 123. p.

Újságcikkek:

Harangszó. 1925. március 22. 94. p.
Magyar Pajzs. 1907. június 20. 3. p.
Zalai Hírlap. 1993. május 7. 5. p., 1994. január 15. 4. p., 1996. december 23. 13. p., 2007. április 21. 15. p., 2013. szeptember 2. 4. p., 2017. április 24. 2. p.
Zalamegye. 1894. március 25. 2. p., 1904. szeptember 4. 3-5. p.
Zalamegyei Ujság. 1927. szeptember 27. 1-2. p.

Meghívók:

Meghívó a Zalaegerszegi Református Egyházközség 2013. április 7-i orgonaszentelőre.
Meghívó a Városi Hangverseny- és Kiállítóterem orgonája 1987. november 28-i ünnepi átadására.

FARKAS FERENC:
Guggoló